

Výslovnost cizích slov, vlastních jmen, zkratek a některé další fonetické dotazy v jazykové poradně

Pronunciation of loan words, proper names, abbreviations and some other questions in the language consulting centre

The article analyzes the phonetic (pronunciation-related) inquiries concerning the pronunciation of proper names, loan words and abbreviations, delivered by e-mail to the language consulting centre of the Institute of the Czech Language during the years 1999–2010. It focuses on phenomena that are not handled consistently in Czech orthoepy manuals, or for which the recommended pronunciation differs from the pronunciation usage/norm. The available manuals and the situation of the orthoepy research in the Czech context are also commented upon in general.

Key words: language consulting centre, loan words, norm, pronunciation, proper names, orthoepy, variation

Klíčová slova: jazyková poradna, cizí slova, norma, výslovnost, vlastní jména, ortoepie, kolísání

1 Úvod

Tímto příspěvkem¹ navazujeme na náš předchozí článek v tomto časopise (Štěpánová, 2013), jenž se zaměřoval především na dotazy týkající se problematiky výslovnosti domácí slovní zásoby, které přišly do jazykové poradny Ústavu pro jazyk český, a v němž jsme rovněž podrobně popsali metodologii naší analýzy. Z tohoto důvodu již nebudeme na tomto místě opakovat zásady, které jsme uvedli v předchozím textu a které zůstávají neměnné. V tomto příspěvku se budeme věnovat především dotazům týkajícím se výslovnosti cizích apelativ, dále výslovnosti proprií, zkratek a některým dalším fonetickým otázkám.

2 Výslovnost cizích slov (apelativ)

Výslovnosti apelativ cizího původu se týkalo celkem 218 dotazů. V rámci této kategorie nejprve pojednáme o nejfrekventovanějších typech dotazů. Ty se týkaly dvou jevů – délky samohlásek (2.1) a výslovnosti *s/z* (2.2) – lze tedy soudit, že v těchto případech dochází u cizích slov k největšímu kolísání (jak také

¹ Článek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 13-00372S a s podporou RVO: 68378092. Autorka děkuje oběma recenzentům tohoto textu za podnětné připomínky.

uvádí Palková, 1997, s. 343). Dále se budeme věnovat výslovnosti těch cizích slov, v nichž se píšou skupiny *di, ti, ni* (2.3) a jiným, méně častým otázkám (2.4 a 2.5). Nakonec se budeme zabývat konkrétními slovy, která jsou z výslovnostního hlediska pozoruhodná (2.6).

2.1 Délka samohlásek

V případě samohláskové délky² šlo tazatelům především o slova zakončená v písmu na *in/ín, iv/ív, on/ón, ona/óna, or/ór, ura/úra* atd. (např. *benzi/ín, archi/ív, balo/ón, sezo/óna, folklo/ór, literatu/úra*). Délka vyslovované samohlásky není v úzu v mnoha případech zcela jednoznačná, u řady výrazů evidentně kolísá, nezřídka se tu vyslovuje tzv. polodélka.³ Na výše uvedených příkladech lze výstižně demonstrovat, jak obtížné je často na podobné dotazy odpovídat.

V PČP z roku 1957 bylo kodifikováno psaní *benzi/ín, archi/ív*, ale pouze *balón, sezóna, folklór* a *literatura*. Ve VSČ II je pak kodifikována výslovnost [benzi:n]; [ʔarxi:f]; [balo:n] i [balon]; [sezo:na] i [sezona]; [folklo:r]; [literatu:ra]. Pouze u slova *folklór* si tedy pravopis s výslovností plně odpovídají; u slov *benzi/ín* a *archi/ív* byla kodifikována dubleta v písmu, nikoli však ve výslovnosti, naopak u slov *balón* a *sezóna* byla kodifikována pouze psaná podoba dlouhá, ve výslovnosti pak byla možná dubleta. Slovo *literatura* bylo psáno s krátkým samohláskovým písmenem, avšak ortoepická podoba byla pouze se samohláskou dlouhou.

Aktuálně platná PČP u všech těchto výrazů kodifikují psaní jak s dlouhým, tak i s krátkým samohláskovým písmenem. V jejich školním vydání nalezneme u výrazů *benzi/ín, archi/ív, balo/ón, sezo/óna, folklo/ór, literatu/úra* i informaci o výslovnosti – všude jsou uváděny dublety, tj. [benzi:n] i [benzi:n], [ʔarxi:f] i [ʔarxi:f] atd.

V NASCS u těchto výrazů konkrétní informaci o výslovnosti nenacházíme. V poučení pro uživatele slovníku na počátku příručky (NASCS, s. 8) se lze dočíst, že „údaje se opírají o současnou normativní výslovnost a o její kodifikaci v publikaci *Výslovnost spisovné češtiny II* (1978), o soustavný výzkum tendencí v české spisovné výslovnosti, popř. o *Pravidla českého pravopisu*.“ V tomto případě je příručka VSČ II poněkud zastaralá (vyšla poprvé a naposledy v roce 1978; v mezidobí se změnila přinejmenším pravopisné zásady);⁴ zmiňovaný soustavný výslovnostní výzkum bohužel není blíže specifikován.⁵

² Jak uvádí Z. Palková (1997, s. 343), nesnáze u cizích slov způsobuje fakt, že „v domácí slovní zásobě je dlouhá samohláska důsledně značena v písmu a povědomí o kvantitě všech samohlásek slova je pevné, přestože v mimospisovných projevech nebývá správný obraz slova dodržován. V přejatých slovech se délka píše jen někdy [...] a často existují dublety.“ Doplníme jen, že povědomí o samohláskové kvantitě je v české populaci pevné s výjimkou mluvčích některých nářečí.

³ Srov. např. Novotná-Hůrková (1983, s. 136) nebo Hůrková (1995, s. 51).

Dále se v NASCS (na s. 8) dočteme: „U některých skupin slov se připouští výslovnost dubletní. Ani zde se výslovnost neuvádí tehdy, jestliže se nelze dopustit chyby (např. u slova *telefon* není výslovnost uvedena, protože je možno vyslovovat [-on] i [-ón]); podobně *astronom*, *pedagog*, *literatura* aj.).“ Domníváme se, že pro běžného uživatele je však poněkud problematické rozpoznat, u kterých výrazů je výslovnostní dubleta, a u kterých se naopak výslovnost neuvádí z důvodu, že odpovídá (jediné) pravopisné podobě. Pokud se „nelze dopustit chyby“, znamená to pak, že i u slov jako *benzi/ín*, *archi/ív*, *folklo/ór* a také *literatura* NASCS připouští výslovnostní dubletu (ve shodě s PČP), což ovšem neodpovídá údajům ve VŠČ II. Je otázka, zda v tomto ohledu považovat PČP a NASCS za nové příručky kodifikující výslovnost cizích slov.⁶

Rovněž považujeme za problematické, zda realizace dlouhé samohlásky ve slovech typu *astronom*, *pedagog*, tj. [ʔastrono:m], [pedago:k], odpovídá současné normě.⁷ Tyto výrazy jsou zmíněny v poučení pro uživatele NASCS jakožto příklady, v nichž se připouští výslovnostní dubleta.⁸ V PČP u slov *astronom* a *pedagog* informace o výslovnosti explicitně uvedeny nejsou.

2.2 Výslovnost *s/z*

V případě výslovnosti *s/z* jde ve velké většině o slova, v nichž je v současnosti v písmu kodifikováno psaní jak se *s*, tak i se *z*. V některých případech jsou podobly se *s* hodnoceny jako stylově příznakové, a proto se užívají především ve specifických, např. odborných textech.⁹ Z této kategorie jmenujme např. dotazy na výslovnost slov *bus/zola*, *cens/zus*, *dis/zertace*, *diskus/ze*, *filos/zofie*, *chromos/zom*, *kons/zerva*, *kors/zo*, *renes/zance*, *res/zort*, *režis/zér*, *vers/ze* a výrazy zakončené na *-is/zmus*. V souladu s konstatováním Z. Palkové (1997, s. 344) se jedná vždy o slova, v nichž se kolísající hlásky *s/z* vyskytují v pozici mezi vokály, případně v sousedství sonor. Uvedené výrazy, u nichž měli tazatelé pochybnosti o výslov-

⁴ Již krátce po vydání VŠČ II se objevily k této problematice zásadní připomínky. Např. A. Stich (1982, s. 97) komentuje přístup k samohláskové kvantitě u cizích výrazů ve VŠČ II slovy: „vydání příručky však tuto věc vyostřilo tak, že ji nelze podle našeho soudu obcházet mlčením; je nutno učinit ji předmětem diskuse a usilovat o nové, racionálnější řešení.“ J. Hůrková (1995, s. 52) vysvětluje, že v době vzniku VŠČ II ortoepická komise očekávala, že tehdejší kodifikovaná grafická podoba napomůže ke stabilizaci výslovnosti, což se nenaplnilo, naopak tendence ke krácení samohlásek pokračovala.

⁵ Jde snad o výzkum výslovnostního úzu a postojů k výslovnostní normě z let 1988–1989 zmiňovaný J. Hůrkovou (1995, např. s. 13–14 a 52)?

⁶ Dubletní výslovnost u výrazů typu *benzi/ín*, *archi/ív* atp. připouští např. i Hůrková (1995) a Zeman (2008), obě tyto příručky se však neprezentují jako kodifikační. K otázce, zda PČP a NASCS považovat za kodifikační práce pro výslovnostní oblast, se blíže vyjadřujeme v závěru tohoto příspěvku, viz bod 6.

⁷ Srov. také konstatování J. Zemana (2008, s. 48 a 51).

⁸ V případě těchto slov tedy autoři NASCS uvádějí výslovnosti tak, jak je kodifikována ve VŠČ II.

⁹ Srov. např. Hůrková (1995, s. 58–60).

nosti, lze rozdělit na tři skupiny. V první z nich by byla slova *bus/zola*, *diskus/ze*, *režis/zér*, u nichž příručka VŠČ II uvádí jako kodifikovanou pouze výslovnost se [s], což ve své době plně odpovídalo i pravopisné podobě (tehdy platná PČP z roku 1957 kodifikují pouze psané podoby *busola*, *diskuse*, *režisér*).¹⁰ Podle aktuálních PČP je u těchto výrazů v písmu kodifikována dubleta. Ani PČP ani NASCS však přímo u těchto hesel explicitně neuvádějí, zda je doporučena i dvojí výslovnost. Pouze v Pravopisné poznámce (v PČP i v NASCS) je zmíněno, že „ve slovech, kde se jako spisovná připouští dvojí výslovnost, [s] i [z], a Pravidla 93 uvádějí psaní dublet, se za slohově neutrální podoby považují podoby se s; jako dublety se tedy hodnotí dvojice slov jako *diskuse – diskuze*,¹¹ *disertace – dizertace*, *renesance – renezance*, *resort – rezort*, *režisér – režizér*.“¹² Za problematické považujeme, že jsou zde zmíněna právě i slova *diskuse* a *režisér*, u nichž VŠČ II kodifikuje pouze výslovnost se [s], nikoli dubletu.¹³ Není zde navíc uvedeno, z jakého (kodifikačního) zdroje výslovnosti cizích slov autoři PČP a NASCS vycházeli (tj. odkud pramení informace, že u těchto výrazů „se jako spisovná připouští dvojí výslovnost“).¹⁴

¹⁰ V případě slova *bus/zola* jsme se v současnosti v úzu s výslovností se [s] nesetkali.

¹¹ Tuto výslovnostní dubletu uvádí např. J. Hůrková (1995, s. 60), její proklamativně nekodifikační práce zaznamenávající českou výslovnostní normu však vyšla až dva roky po kodifikaci pravopisné dublety v PČP. V roce 1983 popisovala situaci J. Hůrková takto: „I do spisovných projevů proniká stále více výslovnost slova *diskuse* se [z], ačkoli za plně spisovnou pokládáme pouze výslovnost se [s] ve shodě s výslovností původní (srov. VŠČ z r. 1978).“ (Novotná-Hůrková, 1983, s. 139)

¹² V kapitole Psaní slov přejatých (PČP, 1994, s. 30) se rovněž uvádí, že „v některých slovech se píše s i z ve shodě s dvojí spisovnou výslovností, např. *buzola* i *busola*, [...] *diskuze* i *diskuse*, [...] *režizér* i *režisér* aj.“

¹³ Jazyková poradna zodpověděla otázku, proč je kodifikována výslovnost [režize:r], následovně: „K připuštění výslovnosti slova „režisér“ se [z] v Pravidlech českého pravopisu z r. 1993 došlo patrně z tohoto důvodu: V předešlých Pravidlech z r. 1957 byla u některých cizích slov, kde souhláska „s“ je mezi dvěma samohláskami, kodifikována pravopisná podoba se „s“ i „z“ a výslovnost pouze se [z] (fyzika i fyzika [fyzika], germanisace i germanizace [germanizace], glukosa i glukóza [glukóza] apod.). Následně se začala objevovat výslovnost se [z] i u jiných výrazů tohoto typu, kde se podle Pravidel připouštěla vzhledem k původu slov pouze výslovnost se [s] (režisér, renesance, resort, diskuse, disertace). Tato výslovnost se postupně velmi rozšířila na úkor původní výslovnosti se [s] a to patrně vedlo autory Pravidel k tomu, aby ji přijali za spisovnou. Nicméně za základní a stylově vyšší se považuje stále výslovnost i psaní se „s“. I my bychom se rozhodně přikláněli k názoru, že v kultivovaných psaných či mluvených projevech by měla být u těchto slov preferována podoba se „s“: *režisér* [režisér], *renesance* [renesance], *diskuse* [diskuse] atd.“ Autoři odpovědi se tedy (ve shodě např. s J. Zemanem, 2008, s. 104) rovněž domnívají, že ve shodě s dubletní grafikou je kromě podoby [režize:r] i výslovnost [režize:r] ortoepická (ačkoli zřejmě není dosud nikde explicitně kodifikována, skriptá J. Zemana /2008/ za kodifikační příručku nepovažujeme). V této situaci by nám velmi pomohlo zjištění, zda je výslovnost [režize:r] opravdu noremní, bohužel tento údaj nemáme k dispozici. Více k této problematice viz např. Daneš (1965) a Zeman (2008, s. 101, tamtéž viz i odkazy na další literaturu).

¹⁴ SSČ z roku 2003 u těchto výrazů výslovnost neuvádí, u slova *diskus/ze* se pouze dozvídáme, že počáteční hlásková skupina se má číst tvrdě (tj. nikoli [dɪ-]), avšak problematickému s/z se zde pozornost nevěnuje.

V druhé skupině se ocitají slova *dis/zertace*, *renes/zance* a *res/zort*, u nichž VSČ II uvádí na prvním místě výslovnost se [s], za hovorovou variantu považuje podobu se [z]. Zjišťujeme, že se jedná rovněž o výrazy citované v Pravopisné poznámce PČP i NASCS, v tomto případě však lze říci, že VSČ II kodifikuje dubletní výslovnost (lišící se však stylistickou platností).

V poslední, třetí skupině se vyskytují výrazy *cens/zus*, *filos/zofie*, *kons/zerva*, *kors/zo*, *vers/ze*, *chromos/zom* a všechna slova zakončená na *-is/zmus*. V těchto případech VSČ II kodifikuje pouze výslovnost se [z], NASCS u těchto hesel výslovnost explicitně neuvádí, z povahy hesel (uvádí se jen podoba s psaným z) a rovněž z Pravopisné poznámky však vyplývá, že se za spisovnou pokládá rovněž jen výslovnost se [z]. Tazatele však zřejmě mate, že se setkávají v těchto slovech i s psaním s, proto váhají, zda je přípustná také dvojí výslovnost. Podle našeho názoru se s ní však v praxi téměř nesetkáváme.

Zaznamenali jsme i dva dotazy na výslovnost slova *disident*. Ačkoli se v tomto případě nejedná o pravopisnou dubletu a kodifikována je taktéž pouze jediná možnost výslovnosti, tj. [disident], výslovnost u některých uživatelů jazyka zřejmě rovněž kolísá.¹⁵

Celkem čtyři dotazy se vyskytly na výslovnost tvarů genitivu singuláru slov typu *dres* a *servis*. Ačkoliv zde není (ani na základě pravopisu) důvod pro znělou výslovnost, v praxi se s podobami [drezu] a [servizu] lze setkat, nejistota zřejmě pramení z pocitu mluvčích, že u cizích slov se psané s obvykle vyslovuje jako [z].¹⁶

Neznalost základních pravidel asimilace znělosti v češtině dokládají i dotazy typu, zda je spisovné vyslovovat slovo *guláš* jako [gula:ž] a *polynéský* jako [poline:zki:]. V těchto případech nás nepřekvapuje fakt, že tazatelé neznají jedno ze základních pravidel při přejímání cizích slov do češtiny (tj. že u sousedních hlásek probíhají kombinační změny, např. asimilace znělosti, stejně jako u slov domácích, srov. např. VSČ II, s. 29; Palková, 1997, s. 342), ale spíše skutečnost, že ke znělé výslovnosti zde „nesvádí“ ani pravopisná podoba.¹⁷

¹⁵ Toto naše pozorování podporují i oba dotazy. První tazatel: „*Jak je to s výslovností slova „disident“? – diSident či diZident? Je to odvozeno od „disent“ což se čte zpravidla se „s“, ale řada lidí vyslovuje disident s „Z“.*“ Druhý tazatel: „*Jde mi o výslovnost slova disident. Čím dále tím častěji slyším z rádia i televize „dizident“.* Není to snad nakonec správně?“

¹⁶ Podrobnější vysvětlení nalezneme ve VSČ II (s. 47): „Na konci slovních tvarů se vyslovuje – v souhlase se základním pravidlem platným pro češtinu – pouze neznělá souhláska [s], tedy i tam, kde v jiných tvarech téhož slova, popř. ve slovech odvozených je [z]. [...] Vzhledem k tomu nelze z podoby 1. pádu určit, zda koncové [s] vzniklo jen zrušením rozdílu mezi /s/ a /z/ na konci tvaru, nebo zda se objevuje ve všech tvarech daného slova.“ Podrobně se tímto jevem zabývá rovněž např. Daneš (1965).

¹⁷ Z. Palková (1997, s. 343) k tomu uvádí: „U velkého počtu slov je počestění pravopisu částečné nebo se připouštějí dublety [...]. Právě tato neurčitost vztahu mezi pravopisem a výslovností do značné míry brání jejich stabilizaci v povědomí běžného uživatele jazyka. Není-li si mluvčí jist stupněm počestění, komolí i slova, jejichž pravopis správnou výslovnost přímo ukazuje.“

2.3 Skupiny *di, ti, ni*

Je pochopitelné, že se v dotazech týkajících se cizích slov setkáváme rovněž s nesnáze v výslovnosti skupin *di* (případně *dí*), *ti*, *ni*. Nejčastěji se otázky týkaly adjektiva *segedínský* (celkem 6×),¹⁸ u něhož se připouští jak tvrdá, tak i měkká výslovnost (viz VŠČ II).¹⁹ Výslovnost měkká je v češtině pravidelná (srov. názvy měst s analogickým zakončením – *Budín*, *Hodonín* apod.). Tvrdá výslovnost zřejmě souvisí s vlivem německé podoby názvu maďarského města *Szeged*, která zní *Szegedin* nebo *Segedin* a vyslovuje se se souhláskou [d]. Jistou roli zde může hrát i fakt, že si mluvčí uvědomují „cizost“ pojmenování *Segedin* (ačkoli jde o exonymum, tj. českou podobu cizího zeměpisného jména).

Problematické je i slovo *diva* (2 dotazy). Jde o slovo přejaté z italského (ve významu ‚božská‘), podobnost se slovy jako *div* nebo *divadlo* je čistě náhodná, měkká výslovnost slabiky *di* tedy není na místě. Ve všech dostupných slovníkových zdrojích je uvedena pouze výslovnost [di:va], avšak ve shodě s tazateli se domníváme, že v praxi se běžně setkáváme spíše s podobou [diva] (a to i u profesionálních mluvčích).²⁰

Podobný případ, kdy podle našeho názoru neodpovídá výslovnostní úzus kodifikované podobě, nacházíme ve slově *tik* (5 dotazů).²¹ Kodifikována je pouze podoba [třk], podle našich zkušeností však v úzu převažuje výslovnost [řtk], není výjimečné setkat se s názorem, že dotyčný by při poslechu kodifikované varianty vůbec nevěděl, o čem se hovoří.

Po jednom dotazu jsme zaznamenali u slov *panický*, *vanilka* a *želatina*. V případě adjektiva *panický* jde o výraz, který je obvykle uváděn jako jeden z mála homografů v češtině (dalšími je např. výraz *proudit* a tvar *chat*). V kontextu *panická hrůza*, kterého se otázka týkala, je však pravděpodobné, že se jednalo o výraz odvozený od slova *panika*, nikoli *panic*. Dotaz na kodifikovanou výslovnost slova *vanilka* je pro nás poněkud překvapivý, protože jsme se ani v běžné řeči s měkkou podobou zatím nikdy nesetkali.²² U výrazu *želatina* může být pro

¹⁸ Vždy se jednalo o spojení *segedínský guláš*. Jsme si vědomi toho, že může být sporné, zda tyto dotazy řadit spíše k výslovnosti cizích apelativ, nebo proprií.

¹⁹ Malý průzkum provedený v našem okolí ukázal, že si v tomto případě hlásky [d'] a [d] v běžném užívání jazyka velice silně konkurují.

²⁰ I příručka J. Zemana (2008, s. 22) uvádí u tohoto slova jedinou variantu výslovnosti: [diva].

²¹ Jeden tazatel se dokonce domníval, že je u tohoto slova v PČP uvedena chybná výslovnost, případně došlo ke změně v kodifikaci: „obracím se na Vás se žádostí o poskytnutí informace týkající se výslovnosti v češtině běžně používaného slova *tik* (nervový záškub). V běžné mluvě se toto slovo vyslovuje měkce (*tík*), kdežto v PČP jsem našel výslovnost tvrdou (*tyk*). Zajímalo by mě, zda došlo k chybě při tisku PČP, nebo se tato výslovnost změnila.“ Naši domněnku, že u tohoto slova se uзуální versus kodifikovaná podoba liší, potvrzuje následující dotaz: „Opravdu se vyslovuje *tik* – nervová porucha – jako / *tyk* / ? Neslyšela jsem nikoho, kdo to tak vyslovuje... (uvedeno v PČP).“

²² Pro zajímavost uvádíme znění dotazu: „prosím o radu, jak správně česky číst slovo „vanilka“. Manžela rozčiluje, že vyslovuji „vaňilka“, zatímco on trvá na výslovnosti „vanylka“.“

mluvčí poněkud matoucí grafická, na začátku slova počestěná podoba slova, cizí původ zde tedy již nemusí být tak zřetelný.

Tazatelé jazykovou poradnu upozorňují i na zjevné chyby v kodifikačních příručkách. V oblasti výslovnosti cizích slov se jednalo o slovo *radiobudík*. NASCS zde uvádí výslovnost [radio-], problematické je, že tato příručka v transkripci značí hláskovou skupinu *d* (případně také *t*, *n*) a *i* jako [dy], ostatní slova obsahující komponent radio- jsou tak přepisována jako [rado-].²³

2.4 Ráz

Pokud jde o výslovnost tzv. rázu ve slovech cizího původu, zaznamenali jsme k této problematice dva dotazy. Obecné pravidlo, jímž se zde můžeme řídit, nalezneme ve VŠČ II (s. 37): „Pro výslovnost vokálu s předcházejícím rázem platí ve slovech přejatých v zásadě stejná pravidla jako ve slovech domácích.“ Pro běžného uživatele příručky VŠČ II může být poměrně matoucí, že u slova *transakce* tato příručka uvádí výslovnost dvojí, tj. [transʔakce] i [tranzakce], tedy obdobně jako je v domácí slovní zásobě kodifikována výslovnost s rázem i bez něj na hranici předpony a kořene začínajícího samohláskou. V případě z tohoto pohledu analogického slova *interakce* VŠČ II však uvádí na místě výslovnosti pouze znaménko = (slovo se má tedy číst tak, jak se píše). Protože ráz v písmu nezaznamenáváme, mohl by z tohoto zápisu čtenář vysoudit, že kodifikována je pouze varianta [ʔinterakce], tj. bez rázu uvnitř slova. Z textu na s. 37 však podle našeho názoru vyplývá, že v těchto případech se výslovnost s rázem rovněž připouští, i když ji tato příručka ve slovníku explicitně neuvádí. U výrazu *transakce* je dubletní výslovnost uvedena z důvodu, že zde výskyt rázu ovlivňuje znělost předcházející souhlásky.²⁴ V novějších publikacích je výslovnost zaznamenána výhradně v SSČ, a to jen u hesla *transakce*. Doporučena je pouze podoba s rázem.

²³ Kvůli této grafické chybě pak může vznikat dojem, že se dané slovo má číst jako [radiobudi:k].

²⁴ Za problematický považujeme rovněž symbol ll, který „označuje, že mezi hláskami prochází hranice slabik a je zde možno vyslovit ráz“ (VŠČ II, s. 11). Tuto formulaci („je zde možno vyslovit“) je totiž možné vykládat i tak, že zápis *transllakce* znamená, že je dané slovo kodifikováno jako [transʔakce], ale také [transakce] (kromě třetí varianty [tranzakce], která je vyznačena jasně). Jiný možný výklad zápisu výslovnosti ve VŠČ II u hesla *transakce* je, že jsou kodifikovány pouze dvě možnosti – s rázem a neznělou souhláskou: [transʔakce] a bez rázu se znělou souhláskou: [tranzakce]. Pokud se podíváme na další analogická hesla začínající předponou *trans-* (např. *transalpínský*, *transatlantický*, *trancoeánský*), zjišťujeme, že s výjimkou slova *transatlantický* je zápis výslovnosti obdobný jako u hesla *transakce*. Netušíme, z jakého důvodu je u výrazu *transatlantický* kodifikována pouze podoba s neznělým konsonantem (tj. není zde uveden rovněž zápis [-zat-]).

Symbol ll nalezneme dále např. u slov *cisalpínský*, *odabsolvovat* a u výrazů začínajících předponou *sub-* (*subacitida*, *subaerický* atd.). Této problematice se blíže dotýká zřejmě pouze J. Zeman (2008, s. 75), z jehož výkladu vyplývá, že v případě spojení cizího slova s cizí předponou považuje výslovnost bez rázu s neznělou souhláskou (např. [supalternativni:]) za neortoepickou.

2.5 Skupiny *ei* a *ai* v základu slov

Neproblematická není ani výslovnost skupin zapisovaných jako *ei* a *ai*. Zaznamenané dotazy se týkaly slov *kofein* (1 dotaz), *protein* (1), *kokain* (2) a *laik* (2). U výrazů *kofein* a *protein* zaznamenává VSČ II pouze podobu [kofejɪ:n, protejɪ:n], u výrazu *kokain* pak varianty [kokajɪ:n] i [kokajɪn]. V NASCS výslovnost u těchto slov uvedena není, v PČP u všech tří nalezneme dvě varianty výslovnosti: [-in] a [-ín]. Zápis v PČP nepovažujeme za dostatečně zřetelný, a především za náležitý. Autoři měli zřejmě na mysli podoby [kofejɪn/kofejɪ:n, protejɪn/protejɪ:n, kokajɪn/kokajɪ:n],²⁵ avšak jak vyplývá ze dvou dotazů, uživatelé PČP na základě tohoto popisu váhají, zda je spisovné číst i [kofejɪm, protejɪm, kokajɪm].²⁶ Transkripce uvedená v PČP se nám jeví problematická i proto, že nenaznačuje ve výslovnosti přítomnost hlásky [j], která se zde v grafice neobjevuje.

U slova *laik* kodifikuje VSČ II varianty [lajk] a [lajɪk]; v PČP ani v NASCS není výslovnost naznačena, v SSJČ nalezneme zápis [la-ik i lajk], v SSČ pak [la/j/ik]. Oba uvedené záznamy spisovné výslovnosti nepovažujeme za výstižné.

Jak vyplývá z úvodního pojednání o uspořádání a zpracování hesel (SSJČ, s. VIII), SSJČ užívá spojovník při značení výslovnosti dvojím způsobem. Z důvodu úspory místa se vyskytuje uprostřed slov, kde je nutné naznačit výslovnost pouze na jejich počátku a konci, nikoli uprostřed (např. *consensus* [kon-zus]), jinde jej nacházíme uprostřed slov tam, kde se má vyslovit ráz (např. *bezohledný* [bes-o i bezo]). Možnost, že by autoři SSJČ měli na mysli variantu [laɪk] považujeme za zcela nepravděpodobnou.²⁷ Zaznamenat tímto způsobem podobu [lajɪk] však neznamená ani úsporu místa (spojovníkem je nahrazeno pouze písmeno *j*), ani zachování uživatelova pohodlí (z grafiky přítomnost vkladného *j* nevyplývá).

Zápis [la/j/ik] uvedený v SSČ je problematický z jiného důvodu. Podle našeho názoru by v šikmých závorkách k naznačení ortoepických variant [lajɪk], [lajk] mělo být uvedeno až písmeno *i*, nikoli písmeno *j*. Náležitý zápis by tedy vypadal takto: [laj/i/k]. Hlásky *j* se totiž vyskytuje v obou výslovnostních podobách, hlásky *i* pouze v jedné z nich. Jak vyplývá z jednoho dotazu na výslovnost tohoto výrazu, běžného uživatele uvedená podoba záznamu může zmást.²⁸ Není

²⁵ Soudíme tak z toho důvodu, že u slova *kokain* je pravděpodobné, že PČP přejímají obě varianty, které uvádí VSČ II. U slov *kofein* a *protein* je zápis výslovnosti v PČP stejný jako u hesla *kokain*, oproti VSČ II jsou tedy nově kodifikovány i varianty bez samohlásky [i:], které podle našeho názoru více odpovídají současným normám.

²⁶ Podobu [protejɪm] uvádí vedle varianty [protejɪn] např. Zeman (2008, s. 86). Tentýž zdroj u slova *kofein* zaznamenává pouze výslovnost [kofejɪn].

²⁷ Nelze však zcela vyloučit, že si tuto výslovnostní podobu z uvedeného zápisu některý uživatel vdedukuje.

²⁸ S největší pravděpodobností se jedná o poněkud nešťastnou technickou chybu, nikoli o záměr autorů. V původním vydání SSČ z roku 1978 se v hesle *laik* totiž vyskytuje náležitý zápis výslovnosti [laj(i)k]. Heslo *laik* se rovněž vyskytuje jako příklad v základním poučení o zpracování Slovníku spisovné češtiny (SSČ, 2003, s. 7), kde je uvedena náležitá podoba [laj/i/k].

pak vyloučeno, že někteří mluvčí si zápis vyloží tak, že kromě varianty [lajik] je ortoepická i (vyslovitelná) varianta [laʔik].

2.6 Jednotlivá slova

V následujících odstavcích se budeme věnovat jednotlivým cizím slovům, na jejichž výslovnost jsme zaznamenali vyšší počty dotazů a/nebo se nám jeví jako lingvisticky pozoruhodné.

a) Koncert

Absolutně nejvyšší počet otázek z této skupiny se týkal výslovnosti slova *koncert* (24 dotazů). Kodifikovaná výslovnostní podoba je pouze [koncert], často se objevující znělá výslovnost [konɔzert] (nebo [konzert]) však není záležitostí posledních let. Např. již v r. 1936 upozorňoval časopis *Naše řeč* (viz Haller, 1936) na její nevhodné užívání v rozhlasových pořadech. Přesný původ pronikání znělé výslovnosti zřejmě nelze spolehlivě zjistit. Domníváme se, že tato záměna hlásek mohla být v minulosti ovlivněna např. německou pravopisnou podobou *Konzert*. F. Daneš (1965) se zmiňuje o možnosti, že mluvčí pocítují znělou hlásku jako příznačnou pro cizí slova. Varianta [konzert] pak podle něj může rovněž být výsledkem hyperkorektní výslovnosti podoby [konɔzert].²⁹

b) Puzzle

Další frekventovaný dotaz se týká výslovnosti slova *puzzle* (10 dotazů). Tazatelé nejčastěji váhají mezi podobou [pazl] a [puclɛ]. Slovo *puzzle* pochází z angličtiny, z níž je odvozena i výslovnost [pazl], kterou uvádí NASCS (variantu [puclɛ] pokládá za lidovou, NSČ ji však pokládají za hovorovou).³⁰ Názor, že k rozšířené výslovnosti [puclɛ] vede neobvyklá skupina písmen -zz- uprostřed slova, která může u některých mluvčích vyvolávat analogii např. s výslovností italského slova *pizza*, považuje L. Uhlířová v knížce *Na co se nás často ptáte* (Černá – Svobodová – Šimandl – Uhlířová, 2002) za nepravděpodobný. Podle jejího názoru je možné, že jde o domnělou německou výslovnost, tj. o to, jak si Čech představuje, že by se daný výraz mohl vyslovovat v němčině.³¹

K uvedenému vysvětlení doplníme, že v obecné češtině existují expresivní výrazy *puclík* ve významu ‚buclaté dítě; buček‘ a *pucek* (hlásková obměna slova *bucek*), jehož jeden z významů je definován jako ‚něco malého, kulatého vůbec‘ (SSJČ). Není nepravděpodobné, že se malému dítku (dětské) skládanky, který obvykle mívá oblé výstupky a výkrojky, začalo proto počestně říkat právě *puclík*.

²⁹ Daneš (1965, s. 168) k této hypotéze dodává, že místo spisovného [s], [z] se po souhláске [n] často vyslovuje [c], [ɔz], a uvádí příklady: *Honza* [hondza], *ženská* [žencka:].

³⁰ V úvodu příručky NSČ (s. 15) se mimo jiné píše, že tyto údaje se opírají o současnou normativní výslovnost.

³¹ Tomuto tématu se věnuje i jeden z dopisů jazykové poradně uveřejněný v časopise *Naše řeč* (1999, s. 224).

c) Pointa

Šedm tazatelů zajímala výslovnost výrazu *pointa* (podle příruček je náležitá výslovnost [poenta]). Podle našich zkušeností se v úzu hojně vyskytují pravopisem ovlivněné neortoepické podoby [pointa] nebo [pojinta].

d) Celebrita

Čtyři dotazy jsme zaznamenali ohledně výslovnosti výrazu *celebrita*. VŠČ II kodifikuje pouze podobu [celebrita], NASCS výslovnost u hesla explicitně neuvádí, což znamená, že považuje za ortoepickou také podobu s [c] na začátku, nikoli podobu [selebrita], která byla ve všech dotazech zmiňována. Počáteční [s] se do výslovnosti dostává patrně až v současnosti, a to zřejmě vlivem angličtiny.

e) Menu

V případě výrazu *menu* (4 dotazy)³² je ve VŠČ II kodifikována pouze výslovnostní podoba [meni], avšak PČP od roku 1993 uznávají i variantu [menu]. Odtud pravděpodobně tuto informaci přebírá i NASCS. Opravené vydání SSČ, z něhož jsme vycházeli (rok vydání 2003), které by mělo být s aktuálně platnými PČP v souladu, však podobu [menu] vůbec neuvádí (pouze [meni]). V tomto případě by bylo opět na místě vědět, zda tvůrci PČP v případě druhé varianty čerpali z nějakého zdroje (výslovnostního výzkumu apod.).

f) Standardní

Čtyři tazatele rovněž zajímala výslovnost slov *standardní*, *standardně* a výrazu *standard* v nepřímých pádech. Tento jev přesně vystihl jeden autor e-mailového dotazu, nikoli profesionální lingvista, který jazykové poradně zaslal svoje pojednání vztahující se k výslovnostní problematice: *Často slýcháme, že je něco „standartní“ nebo že něco náleží k určitému „standartu“... Je to způsobeno tím, že neznalost příslušné hlásky je ovlivněna příbuzným slovem, ale jiného významu, a to „standarta“ – druh praporce. Prve jmenovaná slova jsou však odvozena od nominativu „standard“, a proto jedině správnou výslovností je „standardní“, ve „standartu“. Výslovnost uvedená na začátku tohoto odstavce je tedy nepřipustná, jde o hrubou chybu, která vyvolává pochybnost o vzdělanosti toho, kdo se jí dopouští.*

Dané výrazy by se měly stát součástí diskusí o výslovnostních dubletách, neboť nekodifikované podoby se vyskytují opravdu velmi často. V jejich hodnocení bychom nebyli tak krajně kritičtí, ačkoli vysoká frekvence určitého jevu nemůže podle našeho názoru být jediným kritériem při posuzování jeho náležitosti, navíc vazbu na písmo je při kodifikaci výslovnosti vhodné spíše posilovat

³² Tazatele např. také zajímalo, zda se rozlišuje např. výslovnost slova *menu* ve významu ‚jídelní lístek‘ a *menu* ve významu ‚hlavní nabídka v mobilním telefonu‘.

než oslabovat. Většina běžných uživatelů češtiny si však tento jev zřejmě vůbec neuvědomuje, k záměně významů může totiž v kontextu dojít jen obtížně.

g) Cottage

Tři dotazy se vztahovaly k výrazu *cottage* (zkrácený název domácího tvarohového sýru *cottage cheese*). Daný výraz dosud není zachycen v žádném slovníku, jde o poměrně nově přejaté slovo. Ačkoli se některým uživatelům jazyka *cottage* jeví jako výraz pocházející z francouzštiny,³³ a vyslovují ho proto [kota:š], náležitá je z angličtiny vycházející výslovnost [kotič], protože ve francouzštině se ve spojení se sýrem toto slovo nevyskytuje.³⁴

h) Grapefruit

Pozoruhodný z hlediska české výslovnosti je výraz *grapefruit* (2 dotazy). VŠČ II kodifikuje podobu [gřejpfru:t], PČP, SSČ i NASCS uvádějí výslovnost [gřejpfru:t]. Obě varianty vycházejí z výslovnosti v angličtině (ve slovnících zachycujících výslovnost v angličtině se uvádějí jak podoby s dlouhým, tak s krátkým vokálem). U tohoto slova by bylo zajímavé zjistit běžnou výslovnost i podobu převažující v úzu školených mluvčích. Jeví se nám totiž jako pravděpodobné, že se v češtině vyskytuje velmi často varianta [gřejpfru:t], která je pro české mluvčí bližší grafické podobě, avšak příručky ji nezaznamenávají (a to ani jako nesprávnou). Naproti tomu však všechna tři výše zmíněná díla uvádějí jako spisovnou variantu slova *grapefruit* i název *gřep* (bez uvedení výslovnosti, čili se tento výraz čte tak, jak se píše). Je evidentní, že právě pravopisná varianta *gřep* vychází z (nekodifikované) výslovnosti [gřejpfru:t].³⁵

i) Bufet

Dva dotazy se týkaly výslovnosti výrazu *bufet* (dříve psáno ve shodě s francouzským pravopisem *buffet*).³⁶ Jde o učebnicový příklad slova (srov. Palková, 1997, s. 342), u něhož se ustálila (a byla kodifikována) jak výslovnost odpovídající grafické podobě: [bufet] (tj. výslovnost neodpovídající současným ortopedickým zásadám při přejímání cizích slov), tak i výslovnostní podoba blízká

³³ Tuto domněnku nalezneme např. v následujícím e-mailu: „mám dotaz na výslovnost názvu sýra Cottage. Domnívala jsem se, že se jedná o slovo francouzského původu, a tudíž že se vyslovuje „kotáž“, ale setkala jsem se i s výslovností podle anglického slova „venkov“, tj. „kotiž“. Co je tedy správně?“

³⁴ Slovo psané jako *cottage* se ve francouzštině sice vyskytuje (ve významu ‚vilka, chata‘), ve slovnících je však jeho výslovnost uvedena jako [kotedž]. Domnělá výslovnost vycházející z francouzštiny [kota:š] je tedy opět projevem toho, jak si někteří Češi představují výslovnost cizího jazyka (srov. zde slovo *puzzle*, 2.6b).

³⁵ Ke slovu *grapefruit* srov. příspěvek A. Polívkové (1979a), v němž se autorka zmiňuje i o počestně grafické podobě *gřejp* a *gřejpfru:t*, s nimiž se v současné psané češtině nesetkáváme. Situace s výslovností slova *grapefruit* je velmi podobná i ve slovenštině, srov. Ondrejovič (2001b, s. 111).

³⁶ Výslovností slova *bufet* se již v minulosti zabývaly např. příspěvky M. Jelínka (1957) a A. Polívkové (1988).

výslovnosti v původním jazyce: [bɪfe:].³⁷ Jak dokládá jeden z dotazů, situace, kdy je kodifikována pouze jedna podoba pravopisná, avšak dvě varianty výslovnosti, je pro některé mluvčí matoucí. Uživatelé jazyka pak mají tendenci např. vytvářet různé další podoby, které „průměrují“ obě výslovnostní varianty: [bufe:].

j) Ostatní slova

Z dotazů, které se vyskytly pouze jedenkrát, vybíráme následující:

U slova označujícího ‚sochařský portrét hlavy a části prsou‘ je kodifikována psaná podoba *busta* i *bysta*. VŠČ II uvádí u tohoto výrazu rovněž již dvojí pravopisnou podobu, avšak pouze výslovnost [bista]. V PČP ani v NASCS informace o výslovnosti u tohoto hesla není. V NASCS v předmluvě na s. 8 stojí: „Výslovnost se rovněž neoznačuje, shoduje-li se vyslovovaná podoba s podobou psanou.“ Pokud se budeme tímto pravidlem striktně řídit, dojdeme k nepochybnému závěru, že tento zdroj doporučuje výslovnostní varianty dvě: [bista] odpovídající psané podobě *bysta* i [busta] odpovídající psané podobě *busta*.³⁸

Poněkud překvapující může být dvojí kodifikovaná výslovnost u výrazu *zeugma*: [zeugma] i [d̥zeugma] (viz VŠČ II i NASCS). Starší slovníky, PSJČ a SSJČ, dokonce uvádějí [d̥zeugma] jako jedinou výslovnostní podobu. V současné praxi se s touto variantou setkáváme jen vzácně. Původ slova *zeugma* je třeba hledat v řečtině, konkrétně v řeckém ζεύγμα ve významu ‚pouto, pojítka, spojení‘. Podle tzv. erasmovské výslovnosti, která je dnes považována za ne zcela správnou a která se v našem prostředí vyučovala až do 80 let. 20. století (někde přetrvává dosud), se počáteční ζ skutečně realizuje jako [d̥z]. V dnešní době se však používá pro klasickou řečtinu výslovnost zéty jako [z].³⁹

Ve výslovnosti cizích slov v češtině pochopitelně lze často zaznamenat jevy, které v domácí slovní zásobě nenalezneme. Jedním z nich je např. situace, kdy v nepřímých pádech je obvyklé vyslovit i hlásku, která je sice v grafické podobě označena písmenem, avšak v pádech přímých se podle kodifikace nerealizuje. Příkladem nám zde může být výraz *croissant* pocházející z francouzštiny, u něhož je v NASCS uvedena výslovnost [kroasan], informaci o výslovnostní podobě (podobách) v nepřímých pádech zde však nenalezneme. VŠČ II (s. 76)⁴⁰ k této

³⁷ U některých slov se však podoba odvozená od původní výslovnosti nepřipouští vůbec, ortopedická je pouze jiná podoba, v češtině ustálená, z níž vychází též počeštěná pravopisná podoba, srov. např. slovo *bazén* (k tomu podrobněji viz VŠČ II, s. 30).

³⁸ Je pak poměrně problematické rozsoudit spor z následujícího dotazu: „Snažně Vás prosím o odbornou radu. Jsme s mým 60 letým bratrem „ve při“. On tvrdí, že nechybuje, vyslovuje-li slovo *BUSTA* stejně, jako jej píše, tj. „busta“. Já jsem toho názoru, že se VŽDY vyslovuje „bysta“, i když psaný tvar může být *BUSTA* i *BYSTA*. Kdo z nás má pravdu?“

³⁹ Za informace o výslovnosti řecké zéty děkuji doc. PhDr. Dagmar Muchnové, CSc., z Ústavu řeckých a latinských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁴⁰ Citovaná kapitola se týká sice výslovnosti cizích vlastních jmen, avšak v téže příručce se na s. 51 lze dočíst, že tyto zásady se vztahují i na apelativní slovní zásobu.

problematicke uvádí, že „[p]ři skloňování některých francouzských jmen v češtině a při tvoření odvozených slov se před příponami objevují někdy souhlásky (zejména [t, d, r]), které se ve francouzštině píší, ale v 1. pádu se nevyslovují, např. *Corot*, 1. p. [koro], 2. p. [korota], [...]“. Tuto ne zcela jednoznačně formulovanou pasáž interpretujeme tak, že ve 2. pádě je ortoepické vyslovovat [kroasantu], podoba [kroasanu] obecným ortoepickým pravidlům neodpovídá.⁴¹ Stejně doporučení nalezneme např. i v příručkách J. Hůrkové (1995, s. 68) a J. Zemana (2003, s. 4).

Na závěr se ještě zastavme u výrazu *zombie*. Grafická podoba zde může vzbuzovat zdání, že jeho výslovnost bude analogická se slovy stejného zakončení (např. *mumie*, z *proprií Julie* atd.). Avšak NASCS uvádí výslovnost [zombi] v souladu s původní anglickou podobou. V úzu ale podle našeho názoru jednoznačně převažuje podoba [zombi:]⁴², vyskytuje se i varianta [zombije].⁴³

V roce 2010 jsme uskutečnili malý výslovnostní průzkum slova *zombie*. Zúčastnilo se ho 27 rodilých mluvčích češtiny, především studentů a známých autorky tohoto příspěvku pocházejících z celého území České republiky. Dotazovaní byli především mladí lidé do 30 let, avšak vyskytli se i respondenti středního a vyššího věku. Slovo nebylo při průzkumu vysloveno, pouze byla jeho ortografická podoba napsána na papír/tabuli. Účastníci pak měli na lístečky napsat, jak tento výraz běžně sami vyslovují a určit jeho jmenný rod. V naprosté většině uvedli dotazovaní výslovnostní podobu [zombi:], třikrát se pak vyskytlo [zombije], přičemž jeden respondent uvedl, že zřejmě vyslovuje obě uvedené varianty. Kodifikovaná podoba [zombi] se v našem průzkumu nevyskytla ani jednou. Po vyhodnocení výsledků jsme respondentům sdělili řešení uvedené v NASCS. Podle jejich reakcí se nikdo z nich s kodifikovanou podobou v praxi nesešel, přičemž nezdá se jednalo o mluvčí, kteří věděli, že daná podoba je noremní pro angličtinu. K provedení průzkumu nás podnítil právě dotaz na výslovnost, rod a skloňování daného výrazu v jednotném i množném čísle. Pro zajímavost uvádíme, že mužský životný rod byl slovu přisouzen 16x, zatímco ženský 18x a střední 5x (někteří dotazovaní uvedli u slova dva možné rody, jednou se vyskytly dokonce všechny tři rody).

2.7 Výslovnost cizích slov (apelativ) – závěr

Kromě výše zmíněných jsme zaznamenali větší počet jednotlivých dotazů na různá slova cizího původu (pocházející nejčastěji z angličtiny, francouzštiny,

⁴¹ A. Říhová (2005) zaznamenala ve svém výzkumu obě tyto výslovnostní varianty, (ne)přítomnost hlásky [t] v nepřímých pádech podle ní nesouvisela s (ne)znalostí francouzštiny.

⁴² Výslovnost [zombi:] odpovídá v angličtině výslovnosti adjektiva (např. *zombie film*), srov. Fronek (2006). V tomto slovníku je jako výslovnost substantiva *zombie* v češtině uvedena nekodifikovaná podoba [zombi:].

⁴³ Morfologickému zařazení slova *zombie* se věnuje příspěvek S. Kloferové (2000). Autorka si je vědoma skutečnosti, že rozhodující pro tuto klasifikaci je výslovnost a řadí uvedené substantivum k rodu mužskému životnému, skloňovacímu typu *kuli*. Zjevně tedy vycházela výhradně z výslovnosti kodifikované. Bylo by zcela na místě zjistit u tohoto výrazu jeho noremní výslovnost, protože naše osobní zkušenost i malý průzkum úzu ukazují, že současná kodifikovaná podoba není užívána.

italštiny atd.). Jejich výslovnost je však neproblematická (i když je výslovnostní podoba odlišná od grafické), existuje u nich nejčastěji pouze jedna podoba, kterou uvádějí shodně všechny relevantní zdroje a která je i v úzu většinou dodržována. Motivací těchto dotazů tedy byla spíše neochota (nezvyk, nemožnost) nahlédnout do jazykové příručky a výslovnostní podobu si zde bez obtíží najít než nějaký opravdový a lingvisticky pozoruhodný výslovnostní problém.

3 Výslovnost vlastních jmen

Dotazům na výslovnost vlastních jmen, kterých jsme analyzovali celkem 219, věnujeme v tomto článku samostatný oddíl, ačkoli jsme si vědomi, že se tato oblast v mnohém překrývá s předcházející problematikou, tj. s výslovností cizích slov (je pochopitelné, že největší množství dotazů se zde týká vlastních jmen pocházejících z cizích jazyků, obdrželi jsme však i otázky týkající se výslovnosti jmen českého původu). Kromě výslovnosti vlastních jmen pocházejících z „obvyklých“ cizích jazyků, jako je angličtina, francouzština, holandština, italština, španělština, maďarština, polština atd., u nichž nebývá problém z běžně dostupných příruček výslovnostní pravidla zjistit, totiž do jazykové poradny nezdávka docházejí i dotazy na výslovnost nejrůznějších exotických rodných jmen, příjmení, zeměpisných názvů apod., které mají původ např. v Indonésii, Lybii, Tanzánii, případně není vůbec jasné, z jakého jazyka pocházejí (tato situace nastává v oblasti výslovnosti cizích apelativ jen výjimečně). V takových případech (pokud se podaří zjistit původ jména) je třeba odkázat na odborníka, který se daným jazykem zabývá.

Dalším důvodem pro vydělení této problematiky do samostatného oddílu je okolnost, na niž upozorňuje např. i J. Zeman (Kučera – Zeman, 1998, s. 5–9). V češtině je totiž výslovnost cizích vlastních jmen značně neustálena a stále zde chybí práce, která by se věnovala tomuto tématu zevrubně a která by případně formulovala komplex pravidel.⁴⁴ Tuto mezeru pocítují nejen pracovníci v jazykové poradně, ale především mluvčí z praxe (z médií), nejčastější autoři zde analyzovaných dotazů, a vůbec všichni, kteří s problematickým jménem potřebují nakládat i v písemné podobě, protože skloňování vlastních jmen se v češtině řídí především jejich vyslovovanou podobou (viz např. kapitoly v IJP věnující se skloňování osobních a zeměpisných jmen). Argumentů, proč je výslovnost proprií cizího původu poněkud odlišná od apelativ, bychom zde mohli uvést více, tuto problematiku shrnuje již citovaný J. Zeman (Kučera – Zeman, 1998, s. 5–9).

⁴⁴ VŠČ II sice kapitolu věnující se této problematice obsahuje, v praxi jsme si však ověřili, že ani zde mnohdy nenajdeme adekvátní řešení (srov. také názor A. Sticha, 1982, s. 91). Vyčerpávající v tomto ohledu není ani např. jinak cenná publikace Čtème je správně? (Honzáková – Honzák – Romportl, 2004).

Další komplikací pro stanovení ortoepické podoby, která je s výslovností cizích vlastních jmen spojena, je různá míra počešťování (především rodných) jmen a k tomu již tradiční, delší dobu užívaná podoba některých jmen, která nerespektuje česká ortoepická pravidla stanovená ve VŠČ II (tj. výslovnost v úzu naprosto převažující neodpovídá podobě kodifikované).⁴⁵ Mezi častými dotazy se tak objevují ty, jejichž autoři si uvědomují, jak se dané jméno čte ve výchozím jazyce, avšak v češtině se setkávají s výslovností, která tomu neodpovídá. Jedná se např. o *Legerovu* ulici (3 dotazy), *Eiffelovu* věž (1), *Braill(e)ovo* písmo (2), přijetí *Mozart* (3), firmu *Student Agency* (2), španělská toponyma *Sevilla* (2) a *Mallorca* (1), název města *Gent* (1)⁴⁶, jméno hurikánu *Ivan* (1)⁴⁷.

Podrobněji k některým pojmenováním:

Louis Léger byl francouzský spisovatel a slavista; z francouzštiny vycházející výslovnost jeho příjmení zní [leže], avšak v názvu ulice převážila výslovnost [leger]. Tento fakt zmiňuje rovněž publikace Pražský uličník: „Správná výslovnost jeho příjmení zní ‚leže‘, avšak v názvu ulice převážila fonetická výslovnost.“ (Laštovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 396), užití spojení „fonetická výslovnost“ je zde bohužel naprosto nesprávné a zavádějící.

Jméno stavitele věže *A. G. Eiffela* se v češtině má číst jako [ʒefel] (viz např. Honzáková – Honzák – Romportl, 2004), NASCS u hesla *eiffelovka* kodifikuje výslovnost dvojí, [ʒefelofka] i [ʒajfelofka]. V úzu jsme se s prvně uvedenou výslovností zřejmě nikdy nesetkali (a to ani u mluvčích ovládajících francouzštinu). Uzuální výslovnost [ʒajfel] vznikla neznalostí francouzské výslovnosti v době začátku užití daného slovního spojení v češtině a zřejmě také vlivem němčiny (v němčině se čte skupina *ei* jako [aj], v Německu existuje např. pohorí *Eifel* vyslovované jako [ʒajfel], apelativizovaný výraz *eifel* [ʒajfel] se stal geologickým termínem).

Příjmení *Louise Braillea* (vynálezce systému psaní pro nevidomé) by se podle ortoepických pravidel mělo v češtině vyslovovat jako [braj] (viz např. Honzáková – Honzák – Romportl, 2004), souhlasíme však s tazatelkou, že v úzu se často vyskytuje (či převažuje?) podoba [braj], např. ve spojení *[brajlovo] písmo*, zaznamenali jsme dokonce nikoliv ojedinělou podobu [brejlovo], což nás vede k úvaze, že jsou v tomto případě mluvčí ovlivněni (kromě neznalosti francouzské podoby jména a neobvyklosti kombinace písmen *ll*) i zvukovou podobností slova *brejle*, které mají s nevidomými rovněž spojené, případně domnělým anglickým původem jména.

Příjmení *Mozart* je v češtině doporučeno vyslovovat nejen jako [mo:cart], čili obdobně jako v němčině, ale i v relativní shodě s grafikou a s častou uzuální podobou jako [mozart], viz Honzáková – Honzák – Romportl (2004).

Firma *Student Agency* si sice zvolila anglický název, avšak sami její zaměstnanci jej vyslovují nejčastěji jako [student ʒagenci], nikoli jako [stju:d(e)nt ʒejdž(e)nsi], což by odpovídalo

⁴⁵ Např. A. Stich ve své jinak pozitivně laděné recenzi vytyká VŠČ II především skutečnost, že pamálo přihlíží ke skutečné výslovnosti, která se v jazykové praxi ustálila, např. u jmen *Essex*, *Diderot*, *Renault* aj. (viz Stich, 1982, s. 91).

⁴⁶ Kromě podoby [xent], kterou uvádí např. příručka *Původ zeměpisných jmen* (Lutterer – Kropáček – Huňáček, 1976, s. 93), se v praxi často vyskytuje varianta [gent].

⁴⁷ Dotaz se týkal nejasnosti, zda název hurikánu vyslovovat stejně jako v češtině (a ve slovanšských jazycích vůbec) se vyskytující jméno *Ivan*, nebo přijmout výslovnost vycházející z anglické zvukové podoby jména, tj. [ʒajv(e)n].

pravidlům výslovnosti anglických slov v češtině. Podobně se můžeme setkat s dilematem, jak číst např. pojmenování pojišťovny *Generali* (1 dotaz), zda podobně jako v italštině [dženeralí], nebo ve shodě s grafikou [generalí].

Dotazy spojené se jmény *Mallorca* a *Sevilla* se týkaly sporu, zda je v češtině ortoepické na místě, kde píšeme ve slovech původem ze španělštiny skupinu *ll*, vyslovovat [lj], nebo pouze [l], či [j]. Podle VŠČ II se skupina *ll* ve španělských slovech čte v češtině jako [lj], čemuž odpovídá i údaj v SSČ, že španělské město *Sevilla* se vyslovuje jako [sevilja]. V případě *Mallorky* je v SSČ zachycena jak výslovnost [maljorka], tak i [malorka]. Variantu [majorka] lingvistické zdroje nezaznamenávají, v úzu se s ní podle našeho názoru běžně setkáváme (tomu nasvědčuje i fakt, že tato výslovnost je jako jediná uvedena u hesla *Mallorca* v české verzi Wikipedie, viz <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mallorca>, cit. 2013-02-05). Naopak kodifikovanou variantu [maljorka] slycháváme zřejmě méně často. Výslovnosti španělských zeměpisných jmen v češtině se podrobněji věnuje příspěvek A. Polívkové (1979b).

Někdy se mluvčí naopak mylně domnívají, že se všechny cizí názvy vyslovují podobně jako jména pocházející např. z angličtiny.

Jednoho tazatele např. zajímala výslovnost u nás v té době rozšířené firmy *Carrefour*. Věděl, že název vychází z francouzštiny, a měl by se proto v češtině číst [karfu:r] (výraz znamená ‚křižovatka, rozcestí‘), v úzu, a dokonce i v médiích se však stále setkával s podobou [kerfu:r], případně [ke:rfu:r]. Mluvčí se zřejmě domnívali, že se jedná o název původem z angličtiny, jehož první část zřejmě někdy zaměňovali se slovem *care* ‚péče‘.

V praxi (konkrétně v provozovně rychlého občerstvení v Kopřivnici) jsme se dále setkali s výslovností [džiros] při objednávání pokrmu *gyros*. Tuto podobu realizoval český (evidentně rodilý) mluvčí, zatímco obsluha vietnamského původu vyslovovala na začátku slova náležitě [g].

Podobně např. mohou někteří neinformovaní mluvčí vlivem rozšíření z angličtiny pocházejícího slova *hacker* [hekr] vyslovovat název *Hackerova* patřící ulici v pražských Bohnicích jako [hekrova]. Ulice je však pojmenovaná po českém učiteli a loutkáři Karlu Hackerovi (srov. Laštovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 187), jde tedy evidentně o německé příjmení v českém prostředí, jehož náležitá výslovnost je [hak(e)rova].

Tendenci vyslovovat jakýkoli cizí název podobně jako v angličtině zaznamenáváme také u pojmenování Čechy hojně navštěvovaných chorvatských letovisek (zde vycházíme především z našich zkušeností při odpovídání na telefonické dotazy, písemný dotaz tohoto charakteru jsme v databázi našli pouze jediný, jednalo se o výslovnost názvu ostrova *Cres*).

Vyskytl se dokonce i dotaz na výslovnost toponyma českého původu, a to názvu přírodní rezervace *Břehyně-Pecopala*⁴⁸, který je však, jak potvrdil sám tazatel, pro mluvčí natolik neprůhledný, že ho často vyslovují s „poangličtěnou“ výslovností [pekopala].⁴⁹

⁴⁸ Původ pojmenování *Pecopala* evidentně souvisí se slovem *pec* (srov. Balatka a kol., 1987, s. 400, heslo *Pec*).

⁴⁹ Z tohoto příkladu plyne, jak výrazně jsou čeští mluvčí v současnosti ovlivňováni častým výskytem nečeských pojmenování. Jakmile se vyskytne nějaký méně průhledný a málo známý název,

3.1 Délka samohlásek

Podobně jako u apelativ cizího původu není často ani u proprií mluvčím zřejmá délka vyslovovaných samohlásek. Dotazy z této kategorie se týkaly např. osobních jmen (Salvator) *Dali*, (Richard) *Wagner*,⁵⁰ chrématonym *Danio*, *Fabia* a toponyma *Troja* (v Praze).

3.2 Přítomnost hlásek

Některá vlastní jména (obvykle příjmení německého původu) zakončená na *-er* nebo *-el* (*Richter*, *Langer*, *Schober*, *Šlesinger*, *Elbel* atp.) vzbuzují rozpaky, zda je náležité zachovávat při jejich výslovnosti v daném zakončení samohlásku *e* (tj. zda číst [rixter], či [rixtr]).⁵¹ Takovýchto dotazů bylo celkem 7. V těchto případech nelze stanovit jednoznačné pravidlo, z příkladů uvedených ve VŠČ II vyplývá, že v zásadě je obojí podoba možná (srov. zde na s. 83 např. fonetický přepis jména *Hannover* [hano:v(e)r]), u některých z nich je obvyklejší *e* vypouštět (srov. *Schreiber* [šrajbr]), zatímco jinde se (především z důvodu snazší výslovnosti) ponechává (např. *Meier* [majer]); k obdobným závěrům došla i O. Suchánková (1984).⁵² Pokud jde o příjmení, záleží rovněž na rodinné tradici jeho nositele, univerzálně platné pravidlo tudíž pochopitelně ani není možné stanovit.⁵³

Vyskytly se dotazy např. na výslovnost jmen pocházejících z francouzštiny v nepřímých pádech a ve slovech odvozených (*Flaubert*, 2. pád: *Flauberta*; *Gilbertův* syndrom, *Bernardův* syndrom), uvedenou problematiku podrobněji ilustrujeme na příkladu slova *croissant*, viz 2.6j).

3.3 Znělost souhlásek

Znělost koncových souhlásek ve jménech cizího původu v nepřímých pádech⁵⁴ byla předmětem dotazu dvou tazatelů. Zajímalo je, zda je u jmen *Garrigue* a *Hin-*

vyskytují se tendence přisuzovat mu cizí původ. V případě daného toponyma je však jakákoli souvislost s angličtinou zcela vyloučena. Cizí původ vidí někteří uživatelé jazyka také např. v místním jméně *Poschla*, jak je patrné z následujícího úryvku internetové diskuse: „*tohle mi připomnělo, že na Vsetíně je jedna místní část, která se jmenuje Poschla. Chtějí tam teď vybudovat jakési holobyty pro nepřizpůsobivé a protesty romů řešil i český rozhlas. Tři různé hlasatelky to četly třikrát jinak*“ (<http://blog.maly.cz/index.php?cmt=1343>, cit. 2013-02-05).

⁵⁰ Podle našeho názoru mohlo do té doby zřejmě ustálený úzus rozkolísat stejně psané příjmení politika Jozefa Wagnera, o němž bylo všeobecně známo, že vyžaduje, aby se jeho příjmení vyslovovalo [vagner], nikoli [va:gnər].

⁵¹ Stejnou skutečnost zaznamenala již např. O. Suchánková (1984).

⁵² SSČ má u jmen typu *Richter*, *Walter* uvedenu pouze výslovnost [-tr].

⁵³ Známy je v této souvislosti případ zpěvačky Anety Langerové, která si přeje, aby její příjmení bylo v souladu s rodinnou tradicí vyslovováno jako [laŋgerova:], nikoli jako [laŋgrova:], přičemž u tohoto příjmení je v češtině zřejmě obvyklejší *e* ve výslovnosti vypouštět, čemuž nasvědčuje i fakt, že se toto jméno vyskytuje i v psané podobě *Langr*.

⁵⁴ K této problematice srov. rovněž podrobný výklad F. Daneše (1965).

denburg náležitá genitivní podoba [gariga], či [garika], respektive [hindenburgu], nebo [hindenburku]. Podle pravidel uvedených ve VSC II je v těchto případech noremní výslovnost znělá, ačkoli u některých obdobně zakončených výrazů se připouští obojí možnost (srov. ve VSC II heslo *wartburg*). Zřejmě se zde odráží míra počestění a zdomácnění konkrétních pojmenování (počestění se v některých případech projevuje i v podobě pravopisné, srov. např. exonymum *Hamburk*).⁵⁵

Obdobně nesnáze způsobují nepřímé pády u názvu planety *Mars* (2 dotazy). Pokud se psané *s* v cizích slovech zakončených na *-rs* (a rovněž na *-ns* a *-ls* atp.) vyskytne na samém konci slova (tj. v přímých pádech jednotného čísla), je v souladu s obecnými pravidly asimilace znělosti vyslovováno jako [s], v ostatních případech, kdy za touto souhláskovou skupinou následují ještě další hlásky v rámci téhož slova, je kodifikována výslovnost znělá, tj. např. [marzu, marzem], srov. VSC II s. 33 a 47. Tento jev souvisí s tendencí chápat v přejatých slovech [s] a [z] jen jako dvě varianty téhož fonému, jehož základní variantou je [z]. Tento trend se projevuje všude tam, kde mu nebrání základní české ortoepické zákonitosti (srov. VSC II, s. 46). Obdobná je situace u příjmení *Klaus* (opět 2 dotazy). V případě výslovnosti osobního jména je však nutno brát v potaz rovněž rodinnou tradici jeho nositele (pokud je známa).

3.4 Skupiny *di*, *ti*, *ni*

Obdobně jako u domácích a cizích apelativ nalezneme i u vlastních jmen otázky týkající se výslovnosti skupin v písmu označovaných jako *di*, *ti*, *ni*. Situace zde je značně nepřehledná a ze současného pohledu málo zmapovaná, chybějí novější příručky, které by se na tuto problematiku přímo zaměřovaly; výjimku tvoří řada Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině (Kučera – Zeman, 1998; Zeman, 2000, 2002, 2003, 2005, 2006). Zejména pokud jde o jména osobní, nelze od příruček pochopitelně očekávat, že mohou zachytit všechny problematické výrazy. Uživatel jazyka se nemůže plně spolehnout ani na obecné zásady výslovnosti cizích slov: jednak je někdy obtížné až nemožné určit, z kterého jazyka jméno pochází, jednak zde mohou hrát roli další faktory, jako je například rodinná tradice.

Jmenujme zde pro ilustraci několik příjmení, která se stala předmětem dotazů: *Štefánik* (2 dotazy), *Vaidišová* (2), po jednom dotazu: *Martinek*, *Nikodým*, *Nostic*, *Radičová*, *Tiso*. Pokud jde o jména slovenského původu, podle V. Strahla (1999, s. 109) v nich vyslovujeme psané *di*, *ti*, *ni* jako [ďr, ťr, ňr], autor výslovně doporučuje podobu [štefa:ɲɪk]. V českém úzu je podle našeho názoru běžnější podoba [štefa:ɲɪk]. Podobně je v příručce Čteme je správně?

⁵⁵ Podrobněji o výslovnosti příjmení *Garrigue* pojednává drobnost podepsaná šifrou -i- v časopise *Naše řeč* (1937, s. 240) nazvaná *Výslovnost a skloňování osobního jména Garrigue a rovněž jeden z dotazů týdně uveřejněných v knize Jsme v češtině doma?* (ed. M. Pravdová, 2012, s. 42–43).

(Honzáková – Honzák – Romportl, 2004) u příjmení slovenského prezidenta *Tisa* uvedena výslovnost [tiso], mezi slovenskými mluvčími však převládá podoba [tʰiso], český úzus je zřejmě rozkolísaný. Podle vyjádření slovenské jazykové poradny Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV souvisí příjmení *Tiso* s názvem stromu *tis* (nikoli např. s názvem řeky *Tisa*). Z tohoto důvodu by tedy byla náležitá měkká podoba [tiso], avšak u tohoto příjmení je tvrdá výslovnost nejen uzuální, ale respektuje i rodinnou tradici. Souvislost s původním významem je zde již zastřená.

Některá propria cizího původu rovněž v češtině zdomácněla natolik, že se v nich výslovnost skupin *di*, *ti*, *ni* řídí pravidly charakteristickými pro slova domácí (srov. rodné jméno hebrejského původu *Adina* /1 dotaz/ a jména řek *Nisy*⁵⁶ /5 dotazů/ a *Tisy*⁵⁷ /2 dotazy/, jejichž výslovnost je podle PČP, respektive SSČ pouze měkká), případně jsou u nich uváděny dublety (srov. např. výslovnost rodného jména *Nina*⁵⁸ v PČP /2 dotazy/; dále u jména *Daniel* /3 dotazy/ je v SSJČ uvedena jak podoba [danijel], tak i [daňjel], v PČP jen [danijel]). Naopak u jiných výrazů zaznamenáváme v úzu silnou tendenci vyslovovat v nich dané hláskové skupiny tvrdě, ačkoli se jedná o jména českého (respektive slovanského) původu. Jde např. o hydronymum *Botič*⁵⁹ (8 dotazů; v SSJČ je uvedena výslovnost [bořič]), o místní jméno *Bedihošť*⁶⁰ (1) a rovněž o název sýru *Niva*⁶¹ (9). Jiný případ představuje místní jméno *Nižbor* (1), v němž dosud se někdy vyskytující tvrdá výslovnost určitým způsobem odráží jeho původ.⁶²

Další skupinu tvoří jména, u nichž je cizí původ z etymologického hlediska zřejmý, příručky se shodují na tvrdé výslovnosti, přesto u některých uživatelů jazyka vzbuzují pochybnosti (např. *Denisa*, *Monika*, po jednom dotazu). V pří-

⁵⁶ Původ tohoto pojmenování není příliš jasný, zřejmě jde o germánský nebo keltský základ. Jsme si vědomi toho, že řadit takto starý název mezi propria cizího původu je přinejmenším sporné. Výslovnostní úzus je podle našich zkušeností nejednotný.

⁵⁷ Název řeky *Tisa* vznikl zkrácením jejího antického jména *Pathissus*, s apelativem *tis* zřejmě nesouvisí (srov. Lutterer – Kropáček – Huňáček, 1976; Rejzek, 2001). Protéká Ukrajinou, Maďarskem a Srbskem, je proto obtížné stanovit, ze kterého jazyka její jméno do češtiny přišlo. K situaci ve slovenštině viz příspěvek S. Ondrejoviče (2001a).

⁵⁸ Jméno *Nina* má buď ruský původ, nebo jde o osamostatněnou zkráceninu jmen zakončených na *-nina*, uvažuje se však i o řeckém nebo španělském původu, srov. Knappová (2010). Domníváme se, že v úzu převažuje výslovnost [ňna].

⁵⁹ M. Frydrieh (1961) vykládá hydronymum *Botič* ze staročeského slovesa *botěti*.

⁶⁰ Původ tohoto místního jména se vztahuje k antroponymu *Bedihost*, které souvisí se slovesem *bđit* (srov. Hosák – Šrámek, 1970; Svoboda, 1964, s. 94).

⁶¹ Sýr byl pojmenován podle skutečnosti, že je prokvetlý zelenomodrými žilkami ušlechtilé plísně, což připomíná nivy kolem řek (tuto informaci uvedl Jiří Kopáček, bývalý ředitel závodu Madeta Planá nad Lužnicí, v pořadu České televize *Retro*, který byl vysílán 3. 12. 2011 a byl věnován mléčným výrobkům).

⁶² Podle I. Lutterera jméno „vzniklo pozvolnou hláskovou adaptací z něm. *Miesenburg*, hrad nad Mží“ [...] pod vlivem tzv. lidové etymologie, jež z nepochopení přetvořila *Mies* na *Níž-* n. *Níž-* a *Burg* na *bor*“ (Lutterer – Šrámek, 1997, s. 186).

padě zeměpisných názvů *Apeniny* (1) a *Maledivy* (2), u nichž je v PČP, SSČ i SSJČ uvedena pouze tvrdá výslovnost, však souhlasíme s tazateli, že se v praxi setkáváme spíše s výslovností měkkou. Podobně je to se srbskými jmény typu *Vojvodina* (1), *Priština* (1).

3.5 Kuriózní případy

Do této kategorie lze zařadit prosbu o radu od lékaře, jehož pacienti se jmenují *Neuschlovi*. Tazatel si byl vědom toho, že dané příjmení lze vyslovit dvěma zcela odlišnými způsoby (jde o poměrně známou kuriozitu),⁶³ a zajímal se, jak má dotyčného zavolat do ordinace. Obě podoby, tj. [nojšl] i [neʒusxl], jsou přitom opodstatněné. Původ osobního jména psaného jako *Neuschl* lze vysledovat jak v německém, tak v českém jazykovém prostředí. Německé příjmení [nojšl] je pravděpodobně variantou jména *Neuschul*, které souvisí s označení obyvatel přístavků u nové synagogy (srov. Beneš, 1998, s. 233; nejfrekventovanější je v oblasti Bádenska-Württemberska⁶⁴). České příjmení [neʒusxl] vzniklo z příčestí minulého slovesa *neuschnout* (srov. Beneš, 1962, s. 277). Pokud jde o výslovnost, opět zde tedy záleží na rodinné tradici jeho nositelů (ti si bývají této komplikace vědomi a na případné dotazy jsou již pravděpodobně zvyklí).⁶⁵

Jako poněkud překvapivá se může jevit žádost dvou různých tazatelů, aby jazyková poradna stanovila „správnou“ výslovnostní podobu jejich vlastního příjmení. V případě jména *Jatiová* byla v rodině tazatelky tradiční podoba [jatiʒová], avšak většina ostatních lidí četla dané příjmení tvrdě, tedy jako [jattjová], a dokonce se prý s paní Jatiovou nezřídka „hádali“, že měkká výslovnost je „chybná“. U příjmení *Tymel* se jeví jako pozoruhodné, že přímo v tazatelově rodině panují dlouhodobé spory ohledně „správné“ výslovnosti (tj. zda [tuml], či [tuml]), tazatelův otec a bratr s manželkou údajně trvají na první podobě, tazatel s manželkou a překvapivě i syn zmíněného bratra důsledně užívají variantu druhou.⁶⁶

⁶³ Diskuse na toto téma můžeme zaznamenat i na internetu, např.: „*To jsme tak zrovna nedávno řešili hádanku: jeden z našich kolegů se píše „NEUSCHL“ - čte se „neuschl“, nebo „nojšl“? :-)* Kupo-divu, četl se česky a z německé verze býval rozladěn, ale to jsme se dověděli až na přímý dotaz.“ (http://neviditelnypes.lidovky.cz/diskuse.asp?iddiskuse=A090608_143911_p_zviretnik_dru&razeni=time&strana=3, cit. 2013-02-05)

„*Můj známý pan Jan Neuschl, nositel krásného starého slovanského jména měl s Nojšlem celoživotní potíže. Za celý svůj život neopustil Moravu i s předky do 10 kolena. Přesto ho německy oslovoval téměř každý, kdo se s ním setkal a dostal jeho vizitku.*“ (http://blog2.idnes.cz/diskuse.aspx?idiskuse=A080701_40845_blogidnes, cit. 2013-02-05)

⁶⁴ Srov. <http://nachname.gofeminin.de/w/nachnamen/nachname-neuschl.html>, cit. 2013-02-05.

⁶⁵ Příjmení, která mohou mít dvojí dosti odlišnou zvukovou podobu, najdeme více: *Mohl*, *Hasl* atd., viz též Giger – Štěpán (2007, s. 94–95).

⁶⁶ Příjmení *Jatiová* a *Tymel* sice v Česku nepatří mezi nejfrekventovanější, avšak nejsou natolik ojedinělá, že bychom jejich uvedením porušili anonymitu tazatelů.

3.6 Výslovnost vlastních jmen – závěr

V tomto oddílu, který se věnoval výslovnosti vlastních jmen, jsme se zabývali pouze těmi proprii, která jsme vyhodnotili jako foneticky zajímavá, sporná atp. Stranou necháváme dotazy, jejichž autoři se zajímají o výslovnost konkrétních vlastních jmen, která z tohoto pohledu nijak problematická nejsou a jejichž náležitá podoba je snadno zjištělná z běžně dostupných příruček. Rovněž neuvádíme ta vlastní jména, u nichž výslovnostní kolísání pramení z nejednotné psané podoby (např. ruské příjmení Медведев /2 dotazy/ lze do češtiny podle PČP přepisovat jako *Medveděv* i *Medvěděv*, z čehož vyplývá i dvojná možná zvuková podoba).

4 Výslovnost zkratek

Nezanedbatelný počet dotazů (celkem 57) se týkal výslovnosti zkratek. Většinou se jednalo o zkratky iniciálové, zkratky čistě grafické totiž obvykle užíváme pouze v psaném textu (vyslovujeme např. nezkrácené slovo *strana* namísto zkratky *str.*). Některé iniciálové zkratky lze číst jako jedno slovo (např. *ČEZ*), ostatní bývají vyslovovány po jednotlivých písmenech (často vokalizovaných, např. *OSN*). U přejímaných jinojazyčných zkratek se vyskytuje čtení jak podle českého úzu, tak i podle způsobu, který vychází z původního jazyka (druhá jmenovaná možnost vyvolává u části tazatelů negativní ohlas, kritizována jimi bývá nejčastěji výslovnost plynoucí z anglického spelování, což hodnotí jako nežádoucí vliv angličtiny na češtinu). Výslovnost zkratek není kodifikovaná (u frekventovanějších z nich je obvykle vžitý jistý úzus), jednoznačná doporučení neexistují, což některé tazatele překvapuje (obvykle nemile).⁶⁷

Nejvíce tazatelů (7) se zajímalo o výslovnost akademického titulu *Ph.D.*, který bývá čten jako [pe:ha:de:] i jako [pi:ʔejdždi:], dva tazatelé zjišťovali zvukovou podobu titulu *MBA*.

Mezi další opakující se otázky patřily ty, které se týkaly výslovnosti zkratek *DVD* (5 dotazů) a *VHS* (2). Zatímco u prvních z nich se setkáváme zřejmě nejčastěji s podobou [di:vi:di:] vycházející z angličtiny (méně je slyšet [de:ve:de:]), u „starší“ zkratky *VHS* je uzuální pravděpodobně pouze [ve:ha:ʔes]. Ze zkratek, které slouží jako názvy firem, jsme zaznamenali tři dotazy na výslovnost *O₂* a dva dotazy na *ÖMV*.⁶⁸

⁶⁷ Výslovnosti iniciálových zkratek se podrobně věnuje rovněž příslušná kapitola v IJP.

⁶⁸ Někteří z tazatelů, kteří se zajímali o čtení zkratek, upozorňovali i na to, že především v reklamách se nezřídka nesmyslně kombinuje výslovnost vycházející z angličtiny s výslovností „čti, jak píšeš“. Například tarif *O₂ Zero* jsme slyšeli v podobě [ʔou tu: zero]. Podle zásad přejímání cizích slov by bylo náležité [ʔou tu: zirou], zvláště když se u zkratky vychází z anglického spelování a číslice 2 se nepojmenovává česky.

Ostatní dotazy týkající se výslovnosti zkratk se již vyskytovaly pouze po jednom a jejich uvádění by nebylo nijak přínosné.

5 Ostatní fonetické dotazy

V této kategorii se ocitlo celkem 44 dotazů, které se týkaly obecných principů fonetické transkripce, počtu hlásek v jednotlivých slovech atp. Zařazovali jsme sem i e-maily, v nichž si tazatelé pouze obecně stěžovali na nevalnou úroveň mluvených projevů v médiích, na zanedbávání (praktické) výuky mluvené stránky jazyka ve školách nebo se zajímali o to, kde hledat poučení o české výslovnosti. Vyskytly se i otázky, zda jsou příručky VŠČ I a II stále platné.

6 Závěr

Zvláště při řešení otázek týkajících se výslovnosti vlastních jmen a cizích slov pociťuje jazyková poradna nedostatek aktuálních podrobných příruček, z nichž by se při odpovídání mohlo vycházet. Podle našeho názoru došlo od doby vydání ortoepické kodifikace VŠČ II (1978) zejména v oblasti cizích slov kromě pravopisných změn i k určitým posunům ve výslovnostní normě. Novější zdroje (např. PČP, SSČ, NASCS), které výslovnost zaznamenávají a které jsou obecně považovány za kodifikační, v některých případech pouze přebírají údaje o výslovnosti z VŠČ II, jindy doporučují odlišné varianty, avšak ne vždy ve vzájemné shodě.⁶⁹ Výslovnostní výzkum, který je zmiňován např. v NASCS (s. 8), není blíže specifikován. Bylo by rovněž otázkou diskuse, zda lze považovat tyto novější příručky v oblasti ortoepie za kodifikační. Např. PČP (1994, s. 92) deklaruje, že „nepřejímají úkol normativní ortoepické příručky; poučení o spisovné výslovnosti najde uživatel v příručkách speciálních.“ Domníváme se však, že běžný uživatel považuje v PČP za závazné nejen podoby pravopisné, ale i údaje o výslovnosti. Vzhledem k tomu, že VŠČ II nebyla v souladu se změněnými pravopisnými zásadami aktualizována a dosud nevyšla ani žádná jiná speciální ortoepická příručka, která by se cizí slovní zásobě komplexně věnovala, je v případě potřeby nutno spokojit se s těmi kodifikačními zdroji, které se zabývají primárně jinou než výslovnostní problematikou.

⁶⁹ Za stále aktuální a platný považujeme v tomto ohledu názor F. Daneše (1965, s. 171): „Každému, kdo se podrobněji, na rozsáhlejších materiále, zabýval zkoumáním současné ortoepické normy cizích slov v češtině, je zřejmé, že je v ní značná rozkolísanost a nepravidelnost. Proto kodifikace takové normy musí být velmi uvážlivá, nemá-li se stát brzdou ve skutečném postupném ustalování normy, nemá-li ji ještě více rozkolísávat, místo aby ji perspektivně sjednocovala. A takové nebezpečí skrývá v sobě každý kodifikační postup, který řeší výslovnost každého slova izolovaně, případ od případu. Soudím, že v dané situaci nestačí jen zjišťování výslovnostního obyčeje u jednotlivých slov, nýbrž neméně důležité, ne-li důležitější, je hledat obecné zákonitosti nebo tendence, které jsou za těmito jednotlivými jevy skryty.“

LITERATURA

- BALATKA, B. a kol. (1987): *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha: Academia.
- BENEŠ, J. (1962): *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- BENEŠ, J. (1998): *Německá příjmení u Čechů*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- ČERNÁ, A. – SVOBODOVÁ, I. – ŠIMANDL, J. – UHLÍŘOVÁ, L. (2002): *Na co se nás často ptáte*. Praha: Scientia.
- DANEŠ, F. (1965): K výslovnosti znělých souhlásek v přejatých slovech. *Naše řeč*, 48, s. 161–171.
- FRONEK, J. (2006): *Velký anglicko-český slovník*. Praha: Leda.
- FRYDRICH, M. (1961): K etymologii jména Botič. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 2, s. 306–307.
- GIGER, M. – ŠTĚPÁN, P. (2007): Některá dosud nepopsaná česká deverbální příjmení typu Vybíral, Odložil. *Čeština doma a ve světě*, 15, s. 90–100.
- HALLER, J. (1936): Československý rozhlas a český jazyk. *Naše řeč*, 20, s. 1–2.
- HONZÁKOVÁ, M. – HONZÁK, F. – ROMPORTL, M. (2004): *Čtete je správně?* Praha: Albatros.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1970): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha: Academia.
- HŮRKOVÁ, J. (1995): *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia.
- IJP: *Internetová jazyková příručka* (2012) [online]. Cit. 2013-02-05. <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.
- JELÍNEK, M. (1957): Ke slovu bufet. *Naše řeč*, 40, s. 114–116.
- KLOFEROVÁ, S. (2000): Zombi(e), ale mumie. *Naše řeč*, 83, s. 104–105.
- KNAPPOVÁ, M. (2010): *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* Praha: Academia.
- KUČERA, J. – ZEMAN, J. (1998): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- LAŠŤOVKA, M. – LEDVINKA, V. a kol. (1997): *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*. 1. díl: A–N. Praha: Libri.
- LUTTERER, I. – KROPÁČEK, L. – HUŇÁČEK, V. (1976): *Původ zeměpisných jmen*. Praha: Mladá fronta.
- LUTTERER, I. – ŠRÁMEK, R. (1997): *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Havlíčkův Brod: Tobiáš.
- NSČ: *Nová slova v češtině* (1998). Praha: Academia.
- NOVOTNÁ-HŮRKOVÁ, J. (1983): *Výslovnostní norma v uměleckém přednesu*. Praha: AMU.
- NASCS: *Nový akademický slovník cizích slov* (2005). Praha: Academia.
- ONDREJOVIČ, S. (2001a): O výslovnosti pomenovania rieky Tisy. *Slovenská reč*, 66, s. 63.
- ONDREJOVIČ, S. (2001b): Ortoepické v lexikografii. In: S. Ondrejovič – M. Považaj (eds.), *Lexicographica '99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej*. Bratislava: Veda, s. 108–113.
- PALKOVÁ, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- POLÍVKOVÁ, A. (1979a): Názvy potravin. *Naše řeč*, 62, s. 108–109.
- POLÍVKOVÁ, A. (1979b): Pravopis, výslovnost a skloňování španělských zeměpisných jmen v češtině. *Naše řeč*, 62, s. 77–84.
- POLÍVKOVÁ, A. (1988): Bistro a bufet. *Naše řeč*, 71, s. 164.
- PČP: *Pravidla českého pravopisu* (1957). Akademické vydání. Praha: ČSAV.
- PČP: *Pravidla českého pravopisu* (1994). Akademické vydání. Praha: Academia.
- PČP: *Pravidla českého pravopisu* (1999). Školní vydání. Praha: Fortuna.

- PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957). Praha: Státní nakladatelství / SPN.
- PRAVDOVÁ, M. (ed.) (2012): *Jsmo v češtině doma?* Praha: Academia.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- ŘÍHOVÁ, A. (2005): Jak si Češi říkají o croissant? *Naše řeč*, 88, s. 50–52.
- SSČ: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978). Praha: Academia.
- SSČ: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2003). Praha: Academia.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971). Praha: Nakladatelství ČSAV.
- STICH, A. (1982): Výslovnostní kodifikace přejaté slovní zásoby. *Naše řeč*, 65, s. 86–101.
- STRAHL, V. (1999): *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině*. Praha: Karolinum.
- SUCHÁNKOVÁ, O. (1984): O výslovnosti některých německých příjmení. *Naše řeč*, 67, s. 158–159.
- SVOBODA, J. (1964): *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2013): Fonetická problematika v jazykové poradně. *Naše řeč*, 96, s. 61–77.
- Výslovnost a skloňování osobního jména Garrigue (1937). *Naše řeč*, 21, s. 240.
- VSČ I: *Výslovnost spisovné češtiny I. Zásady a pravidla. Výslovnost slov českých* (1967). B. Hála (ed.). 2. vydání. Praha: Academia.
- VSČ II: *Výslovnost spisovné češtiny. Výslovnost slov přejatých* (1978). M. Romportl a kol. (eds.). Praha: Academia.
- Z dopisů jazykové poradně (1999). *Naše řeč*, 82, s. 224.
- ZEMAN, J. (2000): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 2. Severská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ZEMAN, J. (2002): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 3. Románská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ZEMAN, J. (2003): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 4. Francouzská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ZEMAN, J. (2005): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 5. Italská, holandská a albánská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ZEMAN, J. (2006): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 6. Polská, maďarská, estonská a latinská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- ZEMAN, J. (2008): *Základy české ortoepie*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
 Letenská 4, 118 51 Praha 1
 stepanova@ujc.cas.cz